

Van Prof. G. van der Leeuw is de uitspraak: „De passiemuziek van Johann Sebastian Bach is half eredienst, half concert; zweeft dakloos tussen kerk en concertzaal en behoort eigenlijk nergens thuis”. Velen onzer zullen zeggen: Dat weten we uit eigen ervaring.

De innerlijke ontroering die men ondergaat bij het horen van Bach's grootste meesterwerk stijgt uit boven de begrenzing van leerstelligheid en tekstgebondenheid. Zij is tegelijk een opperste individuele ervaring en een machtige universele beleving door binding aan menselijk leed.

Plotseling kan in het dagelijks leven een situatie ontstaan die ons dezelfde ervaring geeft. De opstuwing van een overrompelend leed, waardoor alle grenzen van geijkte vormen en geloofsverdeeldheid vervloeien in één waas van menselijk verdriet. Dit leed dat ons ook in eigen diepte treft is universeel, en doet ons de hand reiken aan de getroffen medemens.

Leed schept verbondenheid.

Na een macabere verscheurdheid temidden van dood en ellende is een diepe stilte ingetreden binnen de muren van de Buurkerk. Geestelijke verzorgers hebben eendrachtig hun taak volbracht; het verlenen van bijstand aan nabestaanden.

Buigen voor de werkelijkheid zal moediger blijken te zijn dan zinloze opstandigheid, ook dan wanneer de bekende regels van Bach dit aanvaarden begeleiden:

„Wir setzen uns mit Tränen nieder.”

Als het er op aankomt

Het ernstige spoorwegongeluk, dat op acht januari bij Harmelen gebeurde, heeft overal in het land en tot ver over onze grenzen medeleven gewekt met al degenen, die zo plotseling in rouw werden gedompeld en met de gewonden. Velen zullen de behoefte hebben gevoeld uiting te geven aan wat er in hen omging, iets te doen voor de getroffen, hun te tonen, dat zij met hen wilden zijn in die donkere uren van hun leven.

Wat in het hart van ontelbaren spontaan omging gedurende die tweede week van januari, leeft thans voort in de zorg en de toewijding, die de eigen kring de nabestaanden betoont. In de eerste uren en dagen na het ongeluk zijn onze behoefte medeleven te tonen en onze wil te helpen, vertolkt en daad geworden door het hulpvaardig optreden van degenen, die daartoe in de gelegenheid en op hun plaats waren. In de ogenblikken van verbijstering en verdoving en tijdens de zware, benauwende gang naar Utrecht, waar onvermijdelijke handelingen moesten worden verricht, die het onherroepelijke scherper deden doordringen – in die ogenblikken heeft het Nederlandse volk de zo zwaar getroffen ouders en kinderen en echtgenoten begeleid en geholpen door middel van zijn hulpverlenende praktische en geestelijke organisaties. En deze nationale menslievende saamhorigheid kreeg naar buiten toe haar gestalte door het bezoek, dat de Koningin aan de Buurkerk te Utrecht bracht.

De éne, grote stroom van medeleven, welke is uitgegaan van ontelbaren, in en buiten ons land, heeft in die dagen geleid tot een sfeer van vanzelfsprekende eendracht. Allen, die het werk deden dat hun hand vond te doen, waren door drongen van het besef, dat voor de smartelijk getroffen, waarmee zij in aanraking kwamen, het gevoel van eenzaamheid en verlorenheid ondraaglijk was. De directie van de Nederlandse Spoorwegen toonde een juist begrip voor de morele en geestelijke kant van haar zware werkzaamheden in die dagen. De mannen van de Rijkspolitie hadden voorschriften uit te voeren, die de nabestaanden zeer pijnlijke momenten moesten bezorgen. Zij hebben hun werk met grote tact en begrip verricht. De Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers bracht door de aard van haar werk iets van het vertrouwde van het dagelijkse leven, dat steun betekent, voor wie zo plotseling en wreed daaruit waren opgeschrikt. En de vertegenwoordigers van de geestelijke organisaties beseften, dat zij te doen hadden met mensen, die de behoefte gevoelden zich tegenover hen uit te spreken, met hen te zwijgen en hen bij zich te weten – en niet in de eerste plaats met geloofsgenoten of geestverwanten.

Want als het erop aankomt, blijkt altijd weer dat wij uit dezelfde aandrang hetzelfde te doen weten: te staan naast de ander, die in nood is, zorgen dat men bij hem is, in de vreselijke ogenblikken, om met hem te zwijgen, naar hem te luisteren, hem antwoord te geven. Als het erop aankomt, gaat het om de echte menselijke verbondenheid. Daarin zijn allen, die dit doen,

één en aan elkaar gelijk. En zij voelen zich ook zo en spreken het tegen elkaar uit. Want zij weten zich opgenomen in een werkelijkheid, die niet de ontkenning is van het verschil der overtuigingen wel de beleving van de ene humaniteit, die uit de verscheidenheid der overtuigingen voortvloeit. En in die werkelijkheid wordt het voor ieder die haar beleeft volslagen zinloos, ja in diepste zin onwaarsachtig, dat men ernaar blijft streven een geestelijke organisatie als het Humanistisch Verbond te belemmeren in de praktische uitoefening van de menselijke verbondenheid, waarin allen gelijk zijn. Tegenover de realiteit van die gelijkheid, die opnieuw is gebleken in dagen van rampspoed, staat dan de armzaligheid van geest, waaruit men in volksvertegenwoordiging en sommige kranten spreekt en schrijft over de noodzaak van waarborgen en van vaststelling van de getalsverhoudingen der aanhangers en over het door niemand ontkende verschil tussen een kerk en een verbond. En dergelijke bedenkingen meer, die een wanhopig zoeken naar steunsels zijn in de angst voor andersdenkenden.

Er zit iets beschamends in het feit, dat men over betoon van menselijke solidariteit in Nederland als de nood aan de man komt, niet kan schrijven zonder dergelijke gedachten aan wat men het Humanistisch Verbond in de weg legt. En toch moeten zij uitgesproken worden. Zij betreffen natuurlijk niet degenen, die zich in de dagen na het ernstige spoorwegongeluk bij Harmelen gelijken hebben gevoeld in het pogen om iets van de menselijke verbondenheid in praktijk te brengen. Evenmin betreffen deze gedachten degenen, die verantwoordelijkheid droegen voor het verloop van zaken. Het gaat ook niet om een incidenteel geval. Het beschamende is, dat een werkelijkheid van geestelijk leven die zich o.a. in een dergelijk incidenteel geval manifesteert, door verantwoordelijke leiders van het Nederlandse volk in het algemeen, en met armzalige redenen omkleed, wordt ontkend. Het gevolg is, dat een niet onbelangrijk deel van het Nederlandse volk op geestelijk gebied niet gelijkgerechtigd is. En dat is een toestand waarin niet kan worden berust. En waarvan men het pijnlijke na de ervaringen van de tweede week van januari dubbel scherp voelt.

Ik meen, dat deze gedachten moeten worden uitgesproken. Maar zij domineren niet in het terugdenken aan de dagen van het spoorwegongeluk. Een andere gedachte staat daarboven. Men kan wel eens vernemen, dat in onze moderne keiharde maatschappij geen plaats meer is voor de humaniteit. Zo spreken de ontmoedigen. En zij wijzen op een en ander, dat hen in het gelijk schijnt te stellen. Zij weten niet meer, dat zolang er mensen zijn de humaniteit zal bestaan. En kwetsbaar bezit, maar altijd een mogelijkheid. De humaniteit blijft zich openbaren, zoals ook nu weer duidelijk is gebleken en zoals telkens opnieuw in de wereld blijkt. De verantwoordelijkheid met en voor elkaar is een leven de werkelijkheid.

B. C.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
17e jaargang no. 2 – 27 januari 1962

Kritisch allerlei

Wat wij onder iets als „psychologische oorlogsvoering” zouden kunnen verstaan met betrekking tot het oorlogsrijp maken van onze eigen soldaten, heeft u in de vorige aflevering van deze rubriek kunnen lezen. Wij wilden daarbij nog even aansluiten met een interview uit de Haagse Post, volgens welk de Nederlandse Generale Staf begonnen is met de politieke indoctrinatie van de in werkelijke dienst zijnde dienstplichtigen, een bericht waarvan wij pas laat kennis namen door een even juiste als wrange reactie erop in het Haarlems Dagblad, dat wij nu aan het woord laten:

„Kolonel Haex heeft de oplettende Haagse Post toegesproken in een der kamers van de Haagse Julianakazerne, waar hij de scepter zwaait over de nieuwe afdeling van de Generale Staf, V.V.P. geheten: Voorlichting, Vorming en Psychologische Oorlogvoering.

(...) Na de gruwelijke praktijken van de psychologische beïnvloeding van soldaten en burgers gedurende de laatste oorlogen weelderig te hebben uitgestald, laat de Haagse Post de kolonel zeggen: „Er zijn vier groepen, tot wie de psychologische beïnvloeding zich moet richten: de vijandelijke bevolking (bij deze groepen moeten onlustgevoelens, twijfel, wantrouwen, angst en andere demoraliserende sentimenten worden gezaaid), de eigen soldaten en de eigen bevolking.”

De „fundamentele bereidheid om te vechten” mist kolonel Haex bij de vele dienstplichtigen die jaarlijks onder de wapenen komen en dat wijt hij aan het feit dat zij niet weten wat zij moeten verdedigen. De kolonel weet dat natuurlijk wel en wil dat door een cursus in tien lessen in simpele soldatentaal, door alle commandanten aan de troep te doceren, de dienstplichtige bijbrengen, onder meer door hem het verschil tussen democratie en communisme te leren. De Haagse Post geeft een voorbeeldje uit die cursus:

„De democratie, dat zijn wij. Het communisme, dat zijn zij. Wij bestaan sedert mensenheugenis, zij pas sinds 1918. Wij zijn onaantastbaar door politieke of andere belangen en kiezen zelf goed of slecht. Zij kiezen goed of slecht naar gelang de partij dat voorschrijft.”

Dat laatste versterkt naar de mening van het Haarlems Dagblad wel weer de indruk, dat we met een grapje te doen hebben, dat niet echt is, maar de verdere woorden van de kolonel zijn griezelig echt, als hij over „die nozempies-van-ons” komt te spreken (waarmee hij dan onze kinderen bedoelt) en het Haarlems Dagblad voegt daar aan toe:

„Ook allerm minst grappig is het te horen, dat het moeizaam in hun karakter geplante stukje beschaving daar zal moeten worden ver-

stikt door 'een fundamentele bereidheid tot vechten'. Wij willen geen kinderen die fundamenteel bereid zijn tot vechten. Zij moeten bereid zijn hun onontkoombare nationaal opgelegde plicht te doen, doch niemand kan van hen verlangen dat zij moreel en mentaal geweldenaren worden. Als kolonel Haex zo iets van onze zonen wil maken, moet hij ze maar voorgoed houden. Want dan zijn ze maatschappelijk en cultureel verloren...”

De redacteur van het Haarlems Dagblad meent, nog niet geschoold door kolonel Haex en zijn vrienden als hij is, er nog een eigen mening op na te mogen houden onder andere over deze nieuwe afdeling:

„Het feit dat de militaire commandanten zich aanmatigen, een rol te kunnen spelen in de voorlichting van ontvankelijke en nog niet gerijpte jongelieden op het gebied van levensbeschouwing en politieke overtuiging, laat ik dan verder onbesproken. Doch dat de kolonel zich bovendien nog veroorlooft een ironische laars te zetten op de tenen van onze minister van Onderwijs, omdat deze niet al op de scholen begint met de 'uniforme levensopvatting' bij de kinderen in te gieten, gaat naar mijn opinie zelfs als grap te ver. 'De minister van Onderwijs die het klaarspeelt een dergelijke uniforme leergang in te voeren op alle Nederlandse scholen, zou in communistische ogen een uiterst gevaarlijk en ongewenst man worden.’

Hoera voor zo'n minister, die wij in ons verwekelijkt democratische brein niet eens kunnen voorstellen, blijkt de conclusie van kolonel Haex te zijn. Het Haarlems Dagblad voegt hem niet ten onrechte toe, dat hij eerst zelf wel eens mag weten wat hij verdedigt, voordat hij het „die nozempies-van-ons” gaat leren:

„Hij moet weten dat het communisme onze persoonlijkheid bedreigt, onze vrijheid van denken, onze politieke nuancering, onze vredeswil, onze humaniteit, onze werkelijke, innerlijke cultuur, ons individualisme. Onze mens, die een unieke en waardevolle mens is zolang hij erin slaagt de waarden te behouden die het grove materialisme een doorn in het oog zijn. En de kolonel moet weten dat die mens, als hij die waarden wegsnijmt en er een geweer voor in de plaats neemt, enkel nog maar bruikbaar is in een geüniformeerde, uniform denkende en geestloze maatschappij, zoals die aan de andere kant van het IJzeren Gordijn reeds jarenlang in praktijk is gebracht.”

Dat wij dit bericht pas zo laat via een ons door een lezer toegezonden knipsel vernemen en dat het niet als het grofste schandaal op de voorpagina's is verschenen, is er misschien wel het beste be-

wijs van hoezeer wij al door kolonel Haex en zijn vrienden geïndoc-trineerd zijn. De vraag rijst of voor de hierboven genoemde waarden het communisme wel de voornaamste vijand is...

Het tweewekelijks blad Zwingli is er bang voor, dat het zelf-beschikkingsrecht dat onze regering de Papoea's heeft beloofd, onderhandelingsobject zal worden en mogelijk zal worden prijsgegeven ter wille van bepaalde handelsbelangen en belangen van de zending in Indonesië. Het is het goed recht van het blad om daar bezwaar tegen te maken, maar het zal dan toch op zijn minst met enig bewijs moeten komen, dat dat gebeurt. Welnu, dat kan men niet, want

„Het spreekt vanzelf, dat op dit gebied, tenminste voorshands, geen onomstotelijke bewijzen voorhanden zijn. Maar er zijn aanduidingen, die erop wijzen, dat er enkele groepen zijn, die bereid zijn hun aandeel te leveren voor een 'koehandeltje', waarin zij voordeel zien.”

Genoemd wordt dan de groep-Rijkens, waarvan men veel kan zeggen, maar toch al heel moeilijk zal kunnen bewijzen, dat zij 'het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's wil verkwanselen', maar ernstiger bezwaar maken wij tegen de aanval op enkele andere groepen, bijvoorbeeld deze:

„In dit verband kan het niet erg toevallig zijn, dat een groot dagblad (de N.R.C.) in de stad van een zeer groot handelsconcern, machtige belangen heeft (Rotterdam) ook zulk een onverwacht eenzijdig standpunt inzake N. Guinea aanbevolen heeft.”

en deze, ook zonder enig bewijs: „Hoe is het te verklaren, dat het dagelijks bestuur van de herv. synode, dat anders zo conservatief is als maar mogelijk is, zo

heel sterk en met zoveel nadruk al jaren lang zich uit op een wijze, die koren is op de molen van Indonesië. Vooral als men bedenkt, dat de herv. Raad voor de Zending eigenlijk de eerste stoot tot die synodale actie heeft gegeven en die actie voortdurend opstuwt door allerlei uitingen van hare leden.”

Het enige 'bewijs' voor de in het laatste opgesloten suggestie is een artikeltje in het weekblad der hervormde kerk, waarin over het sterk in omvang afgenomen zendingswerk in Indonesië wordt gesproken...

Wij achten dit geen gezonde journalistiek. Wie iemand aanvalt moet met bewijzen komen, niet met vage suggesties. Heel kwalijk is al een verbinding te willen suggereren tussen een internationaal concern als Unilever en de wel bij uitstek integere redactie van de N.R.C., alleen op grond van het feit dat zij in dezelfde stad gevestigd zijn! De redacteur van Zwingli woont in Odoorn (Dr.), maar is hij daardoor verbonden met alle activiteiten van alle Odoorners? Zijn artikeltje is doorspekt van opmerkingen als 'vage aanduidingen', 'Er is aanleiding voor het vermoeden...' e.d. Het is best mogelijk, dat hij gelijk heeft en dat er inderdaad aanleiding is tot al die vermoedens waar zijn artikeltje op gebaseerd is. Maar hij zou er dan goed aan doen die aanleidingen openbaar te maken en niet te volstaan met een kwalijk stukje journalistiek. Want veronderstel eens, dat al die vermoedens niet waar zouden blijken te zijn, wat wij toch in het geval van de N.R.C. wel op zijn minst mogen aannemen. De redacteur zal dan blijken een 'onverwacht tweezijdig standpunt' te hebben ingenomen door zich alvast aan alle kanten achter vermoedens te dekken.

Astrologisch

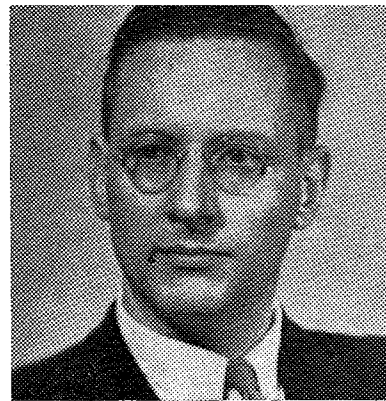
Zo bid ik tot heidense goden
die een komeet laten vallen
door een ademloos firmament
van niets naar niets
om getallen
waarmee je te meten bent
om een codewoord in de taal
voor de laatste eeuwige maal
dat mijn armen je voelen zweven
door de stratosfeer van mijn leven

ik
sterrenwacht van je heelal
bereken je baan en buk
diep naar de nacht

hemellichaam
val
door luchtlagen van geluk.

Uit: Ellen Warmond - Warmte, een woonplaats. Amsterdam, 1961.
Em. Querido's uitgeversmaatschappij N.V.

Wat doen we met de geestelijk gestoorde delinquent?

PROF. MR. CH. J. ENSCHÉDE

Er is in brede kring ongerustheid ontstaan naar aanleiding van een aantal ernstige zeden- en geweldsmisdrijven, gepleegd door mensen, die kort tevoren uit een gevangenis of uit een verplegingsinrichting ofwel waren losgelaten ofwel waren ontsnapt. Die ongerustheid heeft twee kanten. Men voelt de veiligheid van vrouwen en kinderen bedreigd, en men vraagt zich af, of de autoriteiten die belast zijn met de berechting, bestraffing of verpleging van geestelijk gestoorde delinquenten hun taak wel naar behoren uitoefenen. Beide vormen van ongerustheid versterken elkander wederkerig: naarmate men de openbare veiligheid ernstiger in gevaar acht, stijgt de kritiek op de autoriteiten. Omgekeerd: naarmate het vertrouwen in de doeltreffendheid van de berechting, de bestraffing en de verpleging daalt, schijnen de gevaren, waaraan de openbare veiligheid wordt blootgesteld, ernstiger.

Twee vragen dringen zich op. De eerste: is de algemene indruk, dat het aantal ernstige zeden- en geweldsmisdrijven toeneemt juist? De tweede: hoe is het gesteld met de berechting, bestraffing en verpleging van de geestelijk gestoorde delinquenten?

Is het waar, dat het aantal ernstige zeden- en geweldsmisdrijven toeneemt? Wij krijgen in de kranten vaker dan vroeger berichten over zulke misdrijven onder ogen. Moeten we dat nu toeschrijven aan de veel nadrukkelijker opmaak van zulke berichten in vergelijking tot vroeger, of neemt dit soort criminaliteit inderdaad toe? Die veranderde stijl, waarin de kranten deze berichten behandelen, speelt zonder twijfel een rol. Maar het aantal misdrijven ook. Want dit getal stijgt. Dat wil echter nog niet zonder meer zeggen: dat onze criminaliteit ernstiger wordt en dat de openbare veiligheid daalt. Want onze bevolking neemt toe. Tussen 1945 en 1959 is ons bevolkingsgetal met meer dan twintig procent gestegen. Bij een proportioneel geheel gelijk blijvende criminaliteit kan men héél grofweg een getalsmatige verhoging van de criminaliteit verwachten met twintig procent. Dat betekent: dat de publieke opinie in Nederland – bij een proportioneel *gelijkblijvende* criminaliteit – thans twaalf maal door de pers zou worden gealarmeerd tegen vroeger tien maal.

Maar wanneer men deze bevolkingsaanwas nu verrekent, neemt ook dan de criminaliteit nog toe? Op deze vraag is geen stellig antwoord te geven.

De criminaliteitscijfers vertonen steeds schommelingen, en het is zeker niet zo, dat de curve van de laatste jaren een duidelijke trend tot stijgen vertoont.

Wat hier voor de criminaliteit in het algemeen is gezegd, geldt ook voor de ernstiger vormen van zeden- en geweldcriminaliteit.

Het getal dier misdrijven is in ons land inderdaad toegenomen in de laatste jaren. Echter: in elk geval een groot deel van die toename dient te worden toegeschreven aan een toename van ons bevolkingsgetal, en is dus niet een teken van verslechtering van de openbare veiligheid. Voorzover die toename niet aan onze bevolkingsaanwas kan worden toegeschreven is onzeker, of we hier met iets anders te maken hebben dan met een normale schommeling in het verloop van de criminaliteit.

Bijzonder aspect

Zo gezien lijkt er dus weinig reden te zijn voor de ongerustheid waarover wij in de aanvang van dit artikel spraken: het is immers, voorzichtig uitgedrukt allerm minst zeker, dat de veiligheid van vrouwen en meisjes nu geringer

is dan zij vroeger was. En toch: toch, zo zal men hiertegen zeggen, is de kwestie daarmede niet afgedaan. Want onze ongerustheid concentreert zich rond het bijzondere aspect, dat – anders dan vroeger – tegenwoordig zo'n misdrijf zo vaak het werk blijkt te zijn geweest van een psychopaat die nog niet zo lang geleden uit een gevangenis of een verplegingsinrichting is ontslagen of gevlucht.

En daarmee komen we dan **vanzelfsprekend** toe aan de tweede vraag: hoe is het gesteld met de berechting, bestraffing en verpleging van de geestelijk gestoorde delinquenten? Vanzelfsprekend: want het lijkt wel of we een stuk keiharde logica in handen hebben, wanneer we na zo'n geval in de kranten gelezen te hebben denken: „dat had dus voorkómen kunnen worden, als men die man maar langer had vastgehouden en beter had bewaakt”.

Tot goed begrip dienen we ons wettelijk stelsel met betrekking tot de bestraffing en de verpleging van geestelijk gestoorde delinquenten uiteen te zetten. Onder dat begrip „geestelijke gestoordheid” vallen natuurlijk allerlei zeer uiteenlopende toestanden: aan de ene kant zijn daar de duidelijk psychotische gevallen – we spreken dan gewoonlijk van krankzinnigen –, en aan de andere kant zijn er geestelijke gesteldheden die sommigen wel, anderen niet gestoord zouden noemen. Tussen deze beide uitersten spant zich een boog van zwaar tot licht gestoord.

In het navolgende laat ik de duidelijk psychotische gevallen buiten beschouwing. Zij spe-

In april van het vorig jaar plaatsten wij twee beschouwingen over het probleem der geestelijk gestoorde delinquenten; de Groningse hoogleraar prof. mr. dr. P. A. H. Baan gaf zijn visie op de psychiatrische aspecten van het vraagstuk en prof. dr. G. Th. Kempe, hoogleraar te Utrecht, liet zijn licht schijnen op de criminologische kanten van het probleem.

Tot ons genoegen hebben wij prof. mr. Ch. J. Enschede, hoogleraar in het strafrecht en de strafvordering van de gemeentelijke universiteit te Amsterdam, bereid gevonden ons een artikel af te staan over de berechting van de psychisch gestoorde delinquent. In het volgend nummer van Mens en Wereld wordt zijn beschouwing voortgezet.

len in het vraagstuk dat thans aan de orde is geen rol van betekenis; het gaat juist om de, niet duidelijk krankzinnige, geestelijk gestoorde delinquent.

De strafrechter die een vonnis moet wijzen over zo'n delinquent moet allereerst beslissen, of aan die delinquent wel een verwijt kan worden gemaakt van wat hij deed – in de termen van de wet: of het feit hem wel kan worden toegerekend –. Zo neen, dan moet straf achterwege blijven. Zo ja: dan moet de rechter de verdachte een straf opleggen naar de mate van het verwijt dat hem treft. In de ernstige strafzaken die ons thans voor ogen staan, zal het dan meestal wel een gevangenisstraf zijn.

Vóór 1 november 1928 was daarmede de taak van de rechter afgelopen. De delinquent aan wie het feit niet kon worden toegerekend werd ontslagen van rechtsvervolging en in vrijheid gesteld. Werd het feit hem, ondanks zijn geestelijke storing, wel toegerekend, dan werd hij tot gevangenisstraf veroordeeld. De duur van die straf was in beginsel korter dan het geval zou zijn geweest ware hij normaal geweest; het feit dat hij geestelijk gestoord was had immers allicht een verlagende invloed op de ernst van het verwijt dat hem trof en daarmede ook op de duur van de – dat verwijt representerende – straf.

Kwam het nu in die jaren voor dat een geestelijk gestoorde delinquent na ontslag uit de gevangenis of na ontsnapping zich schuldig maakte aan een ernstig zeden- of geweldsmisdrijf? Zonder twijfel ja! Toch is er voor 1928 geen sprake geweest van een algemene ongerustheid over de strafrechtspleging zoals wij die thans beleven. Hoe komt dat eigenlijk? Ik zie daarvoor twee redenen. In de eerste plaats: het aantal delinquenten waarvan men de geestelijke gestoordheid had geconstateerd was veel kleiner dan tegenwoordig. De rechter vroeg veel minder vaak dan thans aan de psychiater om advies over de geestelijke gesteldheid van de delinquent. Vervolgens: voor het populaire besef was de gevangenisstraf vergelding en werd naar het nuttig effect van de gevangenisstraf niet gevraagd, en het verbaasde dan ook niemand dat een mens die gevangenisstraf had ondergaan opnieuw tot een strafbaar feit kwam.

Twee veranderingen

Sedert 1928 zijn er intussen twee dingen, die voor ons vraagstuk van groot belang zijn, veranderd. In dat jaar werd naast de *straf* de *maatregel* van verpleging van de geestelijk gestoorde delinquent ingevoerd, en na de oorlog kwamen in de praktijk van het gevangeniswezen nieuwe inzichten omtrent de gevangenisstraf tot ontwikkeling.

Om met dit laatste te beginnen: de moderne opvatting ziet de gevangenisstraf niet meer uitsluitend als een vergeldingsmiddel, maar ook als een middel tot resocialisatie van de delinquent. Wij hebben hier te maken met een verschijnsel dat in alle beschaafde landen rond om ons heen zich voordoet. In ons land is sedert een tiental jaren een ingrijpende reor-

(vervolg op pagina 5)

Schleiermacher's „Reden ueber die Religion” (1799) christelijk?

Ofschoon men Schleiermacher (1768-1834) niet kan rekenen tot de geestelijke vader van het humanisme, moet toch vastgesteld worden, dat hij grondslagen heeft gelegd van een niet-christelijke mystieke religiositeit, die zeer wel met humanisme te verenigen is. Deze grondslagen heeft hij gelegd in zijn „Reden ueber die Religion an die Gebildeten unter ihren Vereechtern” (Berlin 1799).

De jonge lutherse predikant Schleiermacher verkeerde in de periode, waarin zijn „Reden” ontstonden, veel in verlichte en mondaine kringen. Hij was een geregelde gast in de salon van Henriette Herz en kwam daar in contact met de beide Schlegels, Tieck, Schelling en von Hardenberg (Novalis), allen romantici, die ver van het christendom afstonden, maar dank zij Schleiermacher oog kregen voor de waarde van religie. Onder de invloed van zijn romantische vrienden is Schleiermacher blijkens zijn „Reden” geheel en al losgekomen van het christendom. Zo spreekt hij niet over „God”, maar over „het Universum”, hiermee alomvattendheid en totaliteit aanduidende. Het geloof in een persoonlijke God acht hij niet bepaald door Openbaring, maar door de richting van de fantasie naar de menselijke zelf-interpretatie als *vrij wezen*. Naar analogie hiervan beschouwt de gelovige God ook als een vrij Wezen. Doch deze Godsvoorstelling acht hij slechts één van de mogelijke Godsconcepties: „das Universum ist mehr”.

Het Universum van Schleiermacher gaat niet mank aan het fundamentele euvel der christelijke Godsvoorstelling, nl. haar *dualisme* (God in de hemel tegenover mens en schepping op aarde). „Openbaring” is volgens Schleiermacher niet Gods zelfopenbaring in Jezus Christus, maar iedere nieuwe en oorspronkelijke „Anschauung des Universums”. De Heilige Schrift erkent hij niet als medium der Openbaring: „Jede H. Schrift ist nur ein Mausoleum der Religion”. Tenslotte: de christelijke opvatting, dat Jezus Christus de middelaar is, die een verdorven mensheid met God heeft verzoend, verworpt hij. Volgens Schleiermacher zijn in de loop der geschiedenis „heilige Männer” opgestaan, „in denen die Menschheit sich unmittelbar offenbart”. Let wel: niet *God* openbaart Zich in hen, maar *de mensheid* als manifestatie van het Universum. Deze „middelaars” hebben vertolkt en vertolken wat in aller harten nog onuitgesproken leefde en leeft.

Als de sterrenhemel

In de beeldspraak van de sterrenhemel vat hij zijn visie op de religie samen: wie de nachtelijke sterrenhemel aanschouwt, verkrijgt een schijnbaar volstrekt beeld van de waargenomen sterrenhemel. In werkelijkheid is het geziene niet volstrekt, maar relatief, want afhankelijk van de plaats, waar de waarnemer zich bevindt, van dag en uur zijner waarneming en van zijn gezichtsvermogen. Zo is het ook met de religie, aldus Schleiermacher. Eigen „Anschauung des Universums” is voor ieder mens volstrekt, doch objectief gezien hoogst willekeurig.

Deze visie van de romantische theoloog leidt tot een volstrekte verdraagzaamheid jegens alle religieuze verschijnselen, hoe ook van de eigen „Anschauung” afwijkende. De beoefening van de godsdienstgeschiedenis heeft dan ook een enorme stimulans van Schleiermacher ontvangen. Mijn leermeester, prof. dr. B. Kristensen te Leiden, was een groot bewonderaar van Schleiermacher. Hij werd niet moede, er op te wijzen,

dat iedere religie voor eigen aanhangers volstrekt is en als zodanig ook door de onderzoeker benaderd moet worden. Deze „fenomenologische” (d.w.z. het verschijnsel (fenomeen) eigen taal laten spreken en deze taal trachten te verstaan) methode is voor alle historische wetenschappen bijzonder vruchtbaar gebleken.

Aan het slot van zijn „Reden” schrijft Schleiermacher: „Het Christendom ziet gaarne, dat andere en jongere vormen van religie opkomen, niet slechts in nabije omgeving, maar evenzeer in verafgelegen gebieden, in christelijke ogen aan de uiterste grenzen der religie gelegen. Niets is meer onreligieus, dan gelijkvormigheid in de mehsheid aan te kweken. Niets is meer onchristelijk, dan gelijkvormigheid in de religie te bevorderen.”

In dit citaat onthult zich de fundamentele fout van Schleiermacher: *hij vereenzelvigde eigen vrijzinnig-mystieke visie met het gangbare christelijke standpunt*. Er is immers geen sprake van dat het christendom zich ooit een dergelijke relativisering kan veroorloven ten opzichte van andere en nieuwe vormen van religie. De rooms katholieke kerk en de Wereldraad van Kerken beijveren zich het uitzonderlijke openbaringskarakter van het christendom te beklemtonen. De Schleiermacheriaanse fout heeft school gemaakt in de vrijzinnig protestantse theologie, die veelal een legitieme plaats binnen de christelijke theologie wil innemen, maar hierin vaak wezenlijk onchristelijke trekken vertoont.

Het is dan ook opmerkelijk, dat de Lutherse kerk niet heeft ingegrepen na de verschijning (anonym!) van „Die Reden ueber die Religion”. Als deze kerk Schleiermacher uit zijn ambt had ontzet was hij misschien gaan inzien, dat hij zich met zijn „Reden” buiten het christendom had geplaatst.

In zijn „Mystik und das Wort” (1924) heeft Emil Brunner overtuigend aangetoond, dat Schleiermachers theologie fundamenteel onchristelijk is. Des te erger voor Schleiermacher en diens vrijzinnig protestantse nazaten – aldus de conclusie van Brunner. Onze conclusie is omgekeerd: des te erger voor het christendom! Wanneer Schleiermacher de intellectuele en zedelijke moed had opgebracht zijn mystieke gevoelsreligie radicaal tegenover het christendom te plaatsen, had hij de stoot kunnen geven tot een niet-christelijke religiositeit in Europa.

Geen kerkhervormer

Luther heeft driehonderd jaar vóór Schleiermacher de roomse kerk van Duitsland hervormd. Schleiermacher had de lutherse kerk kunnen hervormen tot een universeel-mystieke religie. Doch dit heeft Schleiermacher niet volbracht. Waarom niet?

Naar mijn mening wel in de eerste plaats, omdat hij als romanticus negatief op de Verlichting reageerde. Voortdurend polemiseert hij in zijn „Reden” tegen het rationalisme, het moralisme en de „Theologia Naturalis” der Verlichting. Hier stelt hij gevoel, intuïtie en esthetiek tegenover: zeer welkom als aanvulling, doch niet als tegenovergesteld uitgangspunt. Met de uitermate vage „Anschauungen” en „Gefühle” van Schleiermacher kan men geen grondslagen leggen van een nieuwe religie, los van het christendom.

Stalin moet eens gezegd hebben, dat de Duitsers ongeschikt zijn voor het historisch-dialectisch materialisme, zoals een koe ongeschikt is, om gezadeld te worden. Om deze rake beeldspraak op Schleiermacher toe te passen: hij ver-

zette zich tegen het zadel der Verlichting, maar liet zich wél naar het slachthuis van het christendom leiden!

Samenvattend moge ik vaststellen, dat religie gekenmerkt wordt door een poging tot *synthese*. Deze synthese heeft twee kanten: *wereldbeschouwing* en *persoonlijkheid*. Religie houdt zowel in, dat men het Universum als totaliteit ervaart, alsook dat men zichzelf als een zinvolle mikrokosmos beleeft. Wanneer men slechts van de gevoelszijde der menselijke persoonlijkheid uitgaat (zoals Schleiermacher deed), doch rede en moraal erbuiten laat, schept men weliswaar „ein Provinz” in het gemoed voor religie, maar plaatst daarmee de religie niet in het middelpunt als integrerende kern van de menselijke persoonlijkheid. Het tekort van Schleiermacher was derhalve, dat hij rede en geweten buiten de religie liet (reactie tegen intellectualisme en moralisme der Verlichting) en het gevoel (als romanticus) op eenzijdige wijze als uitsluitende bron der religie liet gelden. Daardoor kon hij religie ook vereenzelvigen met onbeperkt afhankelijkheidsgevoel. Al moge Schleiermacher op grond van de hierboven vermelde tekorten het niet tot hervormingswerk hebben gebracht, niettemin heeft hij met zijn „Reden” belangrijke impulsen gegeven, allereerst aan *het godsdienst-historische onderzoek* en voorts aan *de mystiek in het Avondland*.

Bij monde van Emil Brunner heeft het christendom het mystieke zuurdesem van Schleiermacher verworpen. Gelukkig ontstaat in onze tijd buiten het christendom om in het Westen het inzicht, dat *mystiek* het hart is van universele religie. In deze kringen werkt het zuurdesem van Schleiermacher door.

Mystiek is niet onverenigbaar met het humanisme. In zoverre kan de mysticus Schleiermacher, die meer revolutionair was dan hijzelf beseftte, voor ons, humanisten, van betekenis zijn.

Assen

P. D. van Roijen

Lezingen voor de radio

28 januari, 9.45 uur (VARA): S. J. Bouma „Leven in perspectief”.

4 februari, 9.45 uur (VARA): prof. dr. Libbe van der Wal „En wat zegt een humanist ervan?”.

6 februari, 16 uur (AVRO): dr. V. W. D. Schenk „Vivisectie en wetenschappelijk onderzoek”.

11 februari, 9.45 uur (VARA): P. Spigt „De bedoelingen van Multatuli”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Natuurwetenschappelijk denken en politiek

De „Internationale Spectator” (uitg. van het Genootschap voor Internationale Zaken, Alexanderstraat 2, Den Haag) bevatte in het nummer van 8 oktober 1961 enkele belangwekkende artikelen. Prof. B. H. M. Vlekke schreef over „Het onderwijs en de internationale verhoudingen” en maakte enige kritische opmerkingen bij een in dit zelfde nummer opgenomen artikel: „De bestudering van het oorlogsverschijnsel” van P. Valkenburgh. Dr. H. Riemens publiceerde een bijdrage over „Recente ontwikkelingen op het Westelijk Halfrond”. Tenslotte schreef baronesse M. C. J. Mackay over „Het natuurwetenschappelijk denken en de politiek”.

Zij wijst allereerst op de steeds verder gaande specialisatie op technisch en wetenschappelijk gebied, welke allerminst bijdraagt tot een verhoging van het begrip van het geheel der verhoudingen. Voorts werpt zij het probleem op of, gezien de ontwikkeling van een „ingekapseld specialistendom”, de omstandigheden nog wel gunstig zijn voor de ontwikkeling van nieuwe gedachten. (Toevallig kreeg ik na lezing van het artikel „The Times” van 13 oktober onder ogen, waar onder de titel „Resistance by scientists to new ideas” enkele voorbeelden worden genoemd van autoriteitsgeloof bij wetenschappelijke onderzoekers, dat het opkomen van nieuwe inzichten belemmert). Aan de hand van enige publikaties komt de schrijfster tot deze conclusie:

„Niemand zal het belang van specialisaties, die een der laatste verworvenheden zijn van onze beschaving, willen loochenen, maar zij kunnen voor het menselijk leven en voor de toekomst van de maatschappij slechts hun volle waarde hebben indien de organische band met het geheel, waaruit zij zijn voortgekomen, behouden blijft. Het zijn in feite niet de specialisten, die te kort schieten, maar de moderne denkende mens, die het vertrouwen in een universeel denken verloren heeft en zijn toevlucht neemt tot het verzamelen van gedetailleerd materiaal, waardoor echter in feite kwalitatieve problemen tot mechanische, administratieve of organisatorische worden gereduceerd, en de eigenlijke vraagstukken geen oplossing vinden. Zo wordt b.v. van de politicus gevraagd een zinvolle keus te doen uit elkaar tegensprekende adviezen op basis der administratieve regels en zonder zelf geheel met de zaken op de hoogte te zijn”.

Drie belemmerende factoren

Schrijfster wijst op de noodzaak, dat men ideeën ontwikkelt, die de grondslag voor een menselijke sociale gemeenschap kunnen vormen in plaats van een door de technologie geschapen uniformiteit, waarin voor de mens als zodanig geen plaats is. Drie factoren belemmeren in de wereld van nu de vrije gedachtenvorming: 1. *nationalisme*, 2. *bipolariteit* (de splitsing van de wereld in twee kampen), 3. de technisch-militaire ontwikkeling met als belangrijkste element de *kernenergie*.

Na de eerste wereldoorlog leefde het nationalisme krachtig op en doet zich vooral ook nu gelden bij nieuwe, soms geheel kunstmatig gevormde naties. De ontwikkeling op technisch en economisch gebied alsmede een groeiend universeel bewustzijn doen echter verwachten dat het nationalisme zal worden teruggedrongen. De bipolariteit is het gevolg van de strijd tussen de individuele vrijheid en het collectivisme. Competitie beheerst de politiek in alle sectoren. Nieuwe concepties op sociaal-maatschappelijk gebied zijn broodnodig. De technische vooruitgang maakt machtspolitiek noch op militair, noch op economisch gebied effectief. Schr. meent, dat men nog te veel vast zit aan negentiende-eeuwse politieke gedachten, waardoor men de bipolariteit niet kan doorbreken. Zij waarschuwt ook voor de mening, dat technische ontwikkeling in minder ontwikkelde landen tot democratie in het maatschappelijk leven zal voeren. *Democratie vraagt om een bepaalde geesteshouding*. De technologie, het belangrijkste exportartikel van het Westen, is echter in de eerste plaats een kwestie van *organisatie*.

Eenvormigheid neemt toe

Door de voortschrijdende technische ontwikkeling krijgt de regering van de moderne staat een ander karakter. Ik zou hierbij willen aantekenen, dat ook de machtsmiddelen van de moderne staat hierdoor toenemen, waardoor het steeds moeilijker wordt in een dictatuur democratische verlangens te realiseren. Politieke partijen aldus schr., groeien naar elkaar toe. De massagemeenschappen in West en Oost met hun

(vervolg van pagina 3)

ganisatie van het gevangeniswezen op gang gekomen in nauwe voeling met de theoretici en practici op criminologisch en penitentiair terrein in binnen- en buitenland. De gevangenisregiems zijn veel meer dan vroeger positief gericht op de wederaanpassing van de delinquent aan de samenleving, en in verband daarmee wordt meer dan vroeger aandacht besteed aan en ook gelegenheid gegeven tot het gaande houden, en zonodig weer opvatten van de contacten van de gestrafte met de buitenwereld, waarin hij straks zijn plaats weer zal moeten vinden. Zo komt men tot de inrichting van de zogenaamde open gevangenis- sen voor daartoe geschikte delinquenten; tot het verlenen van weekend verlof tegen het eind van de straftijd enz. Doel van dit alles is: het recidivisme te bestrijden; te bereiken dat de gestrafte als het kan beter, en in elk geval niet minder voorbereid voor het leven in de maatschappij uit de gevangenis komt dan hij er in ging.

Dit moderne gevangeniswezen stelt hoge eisen aan degenen die het moeten hanteren. Overdrijven we de verschillen tussen nu en vroeger ietwat, dan kunnen we het volgende zeggen. In de oude opvatting van de executie van de gevangenisstraf kon men volstaan met de gedetineerden in gelijkvormige gestichten op te nemen en hen, desnoods met gepaste dwangmiddelen, onderwerpen aan een éénvormig regiem, zonder erop te letten wat de aldus geëxecuteerde straf betekende voor de gestrafte en voor zijn toekomst. Fouten kon men daarbij nauwelijks maken, omdat men niets pretendeerde te bereiken.

Afweging van belangen

In de moderne opvatting dient men bij de executie van de straf telkens weer te komen tot een afweging van allerlei belangen. Zo moet bijvoorbeeld aan de gedetineerde zoveel vrijheid gegund worden als in het belang van zijn toekomst kan zijn, doch aan de andere kant dient daarbij gelet te worden op het gevaar van weglopen en dat wel te meer naar-

technisch georganiseerd leven hebben in sommige opzichten veel van elkaar weg gekregen. In de communistische landen is er een relatieve mogelijkheid tot afwijking van de politieke lijn ontstaan, in het Westen wordt de „privacy” en de politieke vrijheid in het kader van de massa-organisaties geringer. Er ontstaat een toenemende eenvormigheid. Universiteiten dreigen langzamerhand vakscholen te worden.

Door het voortschrijden der technische revolutie worden de ideologieën langzamerhand in hun substantie aangetast. Schr. wijst er tenslotte op, dat materialistische theorieën niet alleen in de Sowjet-Unie de overwinning behaalden, waar zij zelfs tot een *geloof* werden maar in feite ook in het Westen, al heeft zich hier gelukkig de verworven individuele vrijheid gehandhaafd. Men vraagt zich nu af of deze vrijheid op den duur kan worden behouden ten aanzien van de alle facetten van het leven overrompelende consequenties van het natuurwetenschappelijk denken, vooral van de toenemend gecompliceerde ontwikkeling van techniek en economie en de toepassing van het natuurwetenschappelijk denken op andere dan zijn oorspronkelijke gebieden.

Ik kon uit dit uitgebreide artikel slechts enkele punten naar voren brengen. Het is duidelijk, dat hier problemen aan de orde zijn gesteld, die van grote actuele betekenis zijn. De achtergronden en ook de praktische consequenties van de hier geschetste ontwikkelingen verdienen een nadere behandeling en doordenking, ook in onze humanistische studiekringen.

P. Krug

mate ernstiger recidive gevreesd zou dienen te worden. Bij zulke prognoses en belangenafwegingen tast men onvermijdelijk somtijds mis; vertrouwen blijkt soms misplaatst; maar dat neemt niet weg, dat men toch telkens weer vertrouwen stellen moet, wil men met mensen iets bereiken. Anders gezegd: ontvluchtingen zijn in een modern gevangeniswezen onvermijdelijk, even onvermijdelijk als de modernisering van het gevangeniswezen zelf is. Het enige wat men tegen ontsnappingen doen kan is: het telkens in elk afzonderlijk geval opnieuw consciëntieus afwegen van de kans en van de belangen die op het spel staan.

De modernisering van het gevangeniswezen heeft intussen weinig of geen invloed gehad op de populaire opvattingen nopens zin en doel van de straf. En dat is ook wel begrijpelijk. Want *in beginsel* is de gevangenisstraf niet van karakter veranderd. De straf is nog steeds de manifestatie van een verwijt dat de overheid maakt aan de delinquent die voor zijn gedrag verantwoordelijk gesteld wordt; de straf heeft m.a.w. nog steeds een vergeldend karakter. Het is door de mate van verwijt, voornamelijk gebaseerd op de schuld van de delinquent en op de ernst van hetgeen hij misdeed, dat soort en duur van de straf bepaald worden, niet door de behoefte van de delinquent aan verpleging of behandeling. Valt verwijtbaarheid weg, dan kan er geen straf worden toegepast, ook al zou de delinquent behoefte hebben aan verpleging of behandeling. De verpleging c.q. behandeling tijdens de straf zijn ten aanzien van het wezen van de straf slechts bijkomstig, en zo laat het zich verstaan, dat ook heden ten dage nog de populaire opvatting van de gevangenisstraf niet eist, dat de straf de delinquent zal verbeteren.

Wanneer we dit alles overzien begrijpen we ook hoe het komt, dat de recente ongerustheid over de strafrechtspleging ten aanzien van geestelijk gestoorde delinquenten niet zozeer betrekking heeft op de gevangenisstraf, als wel op de wijze waarop de ter beschikkingstelling van de regering wordt gehanteerd.

(Wordt vervolgd)

Flam filosoof van het démasqué

Flam, de aan Sartre verwante denker, hoogleraar aan de Vrije Universiteit van Brussel en directeur van het wijsgerige tijdschrift „Dialoog”, filosofeert in het bijzonder over de huidige mens in de huidige maatschappij. Wel heeft hij ook verschillende boeken geschreven over wijsgeren uit het verleden, maar daarin wordt steeds gezocht naar een verheldering van de huidige menselijke problematiek. Deze problematiek is in het bijzonder vervat in „De crisis van de burgerlijke moraal”, een werk dat in 1956 verscheen en dat duidelijk de breuk demonstreert met de klassieke wijsbegeerte.

Flam beoogt niet de eruditie en is wars van loutere beschouwelijkheid. Maar al zijn werk is een aansporing aan de lezers tot eigen nadenken, tot het nemen van beslissingen en het stellen van daden. Het leven van de huidige mens is hiermede in sterke tegenstelling. Want wij bewegen ons op de maat van de duivelse dans der techniek en komen er niet toe een eigenlijk en persoonlijk leven te leven. Het leven dat men wel leidt wordt door Flam aan het daglicht gebracht in een radikaal démasqué.

Techniek

Ten aanzien van de techniek zijn er twee houdingen mogelijk, die van afkeuring, welke begonnen is met de romantiek en doorloopt tot en met Nietzsche, Heidegger en Jaspers, en die van beaming, welke gerepresenteerd wordt door bijvoorbeeld Sartre en zijn leerlinge Françoise Sagan. Flam spreekt met betrekking hiertoe als volgt. Deze genoemde twee houdingen zijn niet zuiver te scheiden, zodat momenteel een amalgaam (een mengvorm) te constateren valt: een nieuwe mens (die van de techniek, van de zekerheid), waarin de oude mens nog niet dood is. Dit leidt tot een schijn, tot een „doen alsof”, niet alleen in zaken, maar ook in het persoonlijk leven. Men denke bijvoorbeeld aan het doen alsof zijn huwelijk nog bestaat. De zekerheid als uitvloeisel van de techniek wordt gecombineerd met een sentimentele kwelrigheid. Een nablaten of nablaten vindt plaats van de begrippen schoonheid, waarheid en goedheid. Het is een vernis die er wordt opgeplakt. Als elementen die de techniek ons bracht zijn te noemen het erotisme, het begrip noodlot en het element vrijheid.

Erotisme

Het erotisme is een uitvloeisel van de techniek. Van belang hierin is de functie, niet het doel. De vrouw is een middel tot bepaalde lust; de man is voor de vrouw een middel tot macht. Het geld – de positie van de man – is voor de vrouw van belang. De vrouw wordt prostituee, hetgeen wordt gecamoufleerd met fictie op fictie. Het Don Juanisme is een soort levenshouding geworden. Het middel is hoofdzak. Het doet er niet toe met wie men seksuele betrekkingen heeft. Vandaar zijn de perversies normaal in een getechniseerde maatschappij. Het erotisme geeft de bovengenoemde oude mens een mogelijkheid om te ontvluchten aan de verveling van de getechniseerde maatschappij. Er is geen sprake van liefde en persoon, al praat men daar veel over. Het mengsel van het oude en het nieuwe leidde tot het compromis van het doen alsof.

Het begrip noodlot

De hedendaagse techniek leerde ons het begrip noodlot. Zij heeft hiermede de tragedie van onze tijd ingeluid. „De eerste wereldoorlog ver-

schilde totaal van de voorafgaande oorlogen, omdat vroeger een conflict op eender welk moment gestopt kon worden, gezien de eenvoud van de wapens (zwaarden, geweren, kanonnen van klein of beperkt kaliber). In 1914–1918 kwam een ganse nijverheid in beweging. Al was het in 1915 duidelijk, wie de winnaar was, de oorlog kon niet gestopt worden. Het gevolg hiervan is het begrip Noodlot, dat zich van de westerse mens meester maakte. De economische crisis van 1929, de tweede wereldoorlog, de gebeurtenissen na 1945, versterken het bewustzijn dat door F. Kafka al eerder scherp werd uitgedrukt, dat de mens in een wereld leeft, die hij niet beheerst of beheersen kan en onderworpen is aan een onwrikbaar noodlot. Het gevolg hiervan is toenemende onverschilligheid en het feitelijk nihilisme, dat van het bewuste of theoretische nihilisme scherp dient onderscheiden te worden. Zonderling is hierbij nochtans, dat het juist de techniek is, die aan de machtswellust van de westerse mens beantwoordt, die de mens machteloos gemaakt heeft”. Vanzelfsprekend kan de existentialistische filosoof zich hierbij niet neerleggen.

Vrijheid

De technische maatschappij heeft ook een soort vrijheid: vrijheid om zich te bewegen en zich liefst zo snel mogelijk te bewegen. Naast materiële mogelijkheden geeft de techniek ons ook geweldige mogelijkheden van kennis. Leibniz moest om zijn licht op te steken bijvoorbeeld nog een bezoek gaan brengen aan Spinoza. Tegenwoordig koopt men voor een gulden al een heel pak kennis, maar het eigenaardige is dat de mensen dommer zijn geworden. Het probleem is een levenshouding te vinden in die technische maatschappij en om tot de vorming te komen van een gemeenschap van vrije geesten. De vrijheid is voor hen te kunnen spreken, spreken in een authentieke dialoog.

Morale de l'honneur

Een nieuwe moraal is nodig: la morale de l'honneur (de moraal van de eer), die strijd voert tegen de eigen fraseologie en alleen de schaamte kent tegenover zichzelf. „De voorname mens is onbeschaamd tegenover alle mogelijke idolen, tegenover de mening van zijn buurman, maar niet tegenover zichzelf in de spiegel van de eigen beweging en onrust, van de zelftranscendentie, want hij weet dat elke daad die hij gesteld heeft hem eeuwig zal aanstaren. Hij moet haar blik kunnen verdragen zonder enige wroeging, hij moet haar steeds willen, met hart en ziel, hij moet haar steeds kunnen willen, dan zal hij ook niet beschaamd over haar zijn. Daadwerkelijk leven is niets anders dan blij zijn, ook in het diepe leed, is steeds de bittere drank van het leven willen drinken, is niet beschaamd en bevreesd zijn dat men leeft en werkt. Daadwerkelijk leven is ook kritisch zijn, zichzelf herzien, ontevreden zijn, is ontledend en vernietigend zijn, want in de analyse en de vernietiging ligt de synthese en de opbouw.”

Oud en nieuw humanisme

Ook over het humanisme maakt Flam beharigenswaardige opmerkingen, waarbij een straf onderscheid wordt gemaakt tussen het oude en nieuwe humanisme. Wij laten de filosoof hierover tenslotte zelf aan het woord in enige markante citaten:

„Het oude humanisme, dat aan de cultus van het woord (bonae litterae) geloofde, heeft

afgedaan. De oude mens is met zijn God gestorven. Rillend ontwaakt een nieuwe mens, rillend doorheen de ellendige ervaring van de eerste helft van de twintigste eeuw.”

„Diep leed snakt naar harmonie en hierin ontstaat een nieuw humanisme, zonder illusies, ver van een vals optimisme, maar vastbesloten het eigen geestelijk leven in handen te nemen en zo de grondslag te leggen voor kulturele betrekkingen met anderen.”

„In zijn geheel beschouwd heeft het existentialisme de ziekte van onze tijd – de verworping van het individuele bestaan – blootgelegd en naar een menswaardige samenleving gewezen. Meer dan de denkers uit het verleden, hebben de existentiële wijsgeren de konkrete verantwoordelijkheid van hun mens-zijn op zich genomen. Zij zijn aanklagers die naar een nieuwe weg wijzen en op de eerste plaats naar een vernieuwing van de socialistische gedachte. Hun kritiek op de burgerlijke moraal wijst naar een nieuw humanisme.”

Het zou wenselijk zijn Flam voor het Humanistisch Verbond te laten spreken omdat wij zijn opschuddende kracht nodig hebben en de bijdragen van oorspronkelijke denkers tot de vernieuwing van het humanisme niet kunnen ontberen. Flam behoort tot die denkers wier existentialisme een humanisme is, een nieuw humanisme.

Jac de Roy

Jongeren en seksualiteit

Op een conferentie van verpleegsters en vroedvrouwen in Londen werd er blijkens een verslag in „The Guardian” (21-10-61) op gewezen dat jonge mensen te weinig geïnformeerd worden op het gebied van de seksualiteit waardoor gevaren als zwangerschap van jonge meisjes en geslachtsziekten ernstige vormen gaan aannemen. De arts dr. C. S. Nicol legde er de nadruk op dat de voorlichting van de zijde van de ouders moet komen. Aangezien deze hierin vaak in gebreke blijven, wordt deze taak afgeschoven op leraren en onderwijzers, die meestal ook niet in staat zijn de gewenste voorlichting te geven.

Aan de andere kant is er allerlei in onze moderne samenleving, dat stimulerend op de seksualiteit werkt: televisie, films, weekbladen en bepaalde pocketbooks. Moet men geloven, zo vroeg dr. Nicol zich af, dat het miljoen exemplaren van „Lady Chatterley's Lover” alleen is verkocht omdat de lezers zo'n bewondering hebben voor het proza van D. H. Lawrence?

Gezien tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk, dat seksueel verkeer vóór het huwelijk en geslachtsziekten steeds meer in omvang toenemen. De overgrote meerderheid van de patiënten voor venerische ziekten, die naar de ziekenhuizen komen zijn jongeren beneden de 25 jaar.

Mrs. Clara Lintern, een sociaal werkster wees er op, dat er in het afgelopen jaar in Rochdale 71 ongehuwde moeders waren in de leeftijd tussen 15 en 34 jaar. Mrs. Lintern merkte voorts nog op: „Vele jonge mensen voelen zich tegenwoordig verschoppelingen en verbergen hun ware gevoelens achter een defensieve façade. De onderlinge seksuele betrekkingen van kinderen, die in het leven tekort zijn gekomen, kunnen niet afgedaan worden met woorden als zondig of verdorven. Zij moeten beschouwd worden als een wanhopige poging om troost, veiligheid en een toevlucht te zoeken”. Over het huwelijk merkte zij op: „Het vormt het belangrijkste evenement in het leven van de meeste tienermeisjes, maar in de huidige maatschappij is het huwelijk omgeven door een betoverende glans, die geen verband houdt met de huwelijks staat zoals deze moet worden geleefd.”

IK denk er ZO over

Waar het wapen der zwakken machteloos is

In „Mens en Wereld” van 23 december schreef „Pr.” over een boek van Sir Stephen King-Hall, getiteld: „Defense in the nuclear age”. Blijkbaar acht deze Britse schrijver een eventuele bezetting van het Verenigde Koninkrijk door de Russen minder ernstig dan zelfverdediging met behulp van atoomwapens. Hij pleit daarom voor een uitsluitend conventionele bewapening van het Verenigde Koninkrijk. Ik acht het gelukkig, dat de Britse regering het kennelijk niet eens is met dit betoog. Stel, dat de zienswijze van Sir King-Hall in praktijk zou worden gebracht, dan zou alleen al een dreigement van de Sovjet-Unie, een aantal grote Britse steden en havens te verdelen, voldoende zijn, om Groot-Brittannië door de knieën te doen gaan. „Qui se fait brebis, le loup le mange” (De wolf vreet op alwie zich tot een weerloos lam maakt). Wanneer het Verenigde Koninkrijk afziet van het gebruik van atoomwapens in een eventuele oorlog, wordt Engeland door de Russen bezet. En dan komt de heer King-Hall vertellen, dat „het wapen der zwakken” uitkomst zou kunnen bieden! Het is blijkbaar niet tot hem doorgedrongen, dat Nazi-Duitsland heel rustig de grootste misdaad der wereldgeschiedenis heeft kunnen begaan in bezet Europa van 1940-1945: het uitmoorden van 6 miljoen Joden. Het aantal Joden, dat aan deze dodendans ontsprong, dankzij vlucht of onderduiken, is te verwaarlozen klein. Wat begon bezet Europa met zijn „wapen der zwakken”? Niets, totaal niets!*) Zijn de Russische communisten minder wreed dan de Duitse nazi's? Zij zouden er niet voor terugdeinzen, alle dragers en draagsters van intellect en beschaving in Engeland even ongenadig uit te roeien, als de S.S. de Joden uitgeroeid heeft.

Sir King-Hall beseft blijkbaar niet, dat „het wapen der zwakken” slechts onder één voorwaarde effect kan sorteren, nl. wanneer degenen, die met dit wapen bestreden wordt, fatsoenlijk is. In dit verband moge ik er op wijzen, dat de aanwijzingen van Jezus (Mattheüs 5:38-42) niet in de lucht hangen. Men moet ze in verband brengen met de Romeinse bezetting. De Pax Romana van de keizers Augustus en Tiberius valt te vergelijken met de Pax Britannica van omstreeks 1900. Zoals Jezus onder Romeins oppergezag leefde, zo leefde Gandhi onder Brits oppergezag**). Beide grote leiders zagen in, dat men in deze situatie van het wapen der zwakken met succes gebruik kon maken. Het is de kortzichtigheid van Gandhi geweest, dat hij niet heeft ingezien, dat met zijn wapen der zwakken in Hitler-Duitsland niets te beginnen viel. Tegenover de brute bedreiging van communistisch Rusland en China heeft slechts één wapen succes: een nog sterkere atomaire en conventionele bewapening. Hier geldt: Si vis pacem, para bellum (Als ge vrede wilt, bereid u dan ten oorlog).

Assen

P. D. van Roijen

Naschrift

*) Ja, wat men in bezet Europa met het wapen der zwakken bereikt heeft, is bitter weinig. Het is echter niet juist dit feit te gebruiken als een argument tegen dat gedeelte van King-Halls betoog, waarom het mij te doen was. Immers in zijn boek wordt er de nadruk op gelegd, dat

zonder een stelselmatige, volgehouden geestelijke voorbereiding en praktische oefening, op zijn minst van dezelfde omvang als de huidige militaire, het gebruik van dit wapen niet kan uitwerken. En ik vestigde de aandacht op zijn betoog, omdat de verwaarlozing van zulke voorbereiding noodlottige gevolgen moet hebben van het ogenblik af, waarop er geen ander middel van verweer overblijft.

Als ik mij nu even op het gladde ijs van de politiek mag wagen, wat ik in mijn artikel zoveel mogelijk vermeden heb, dan knoop ik — dicht bij huis blijvend — hier de vraag aan vast: Indien voor 1940 het Nederlandse volk op een dergelijke wijze voorbereid was op massaal geweldloos verzet (en dus om te beginnen door niemand, behalve het handjevol N.S.B.-ers de Jodenverklaring getekend was en daarna telkens weer hetzelfde duidelijke „neen” gehoord was) zou dat niet het effect van de verzetsstrijd aanzienlijk vergroot hebben? Ik stel deze vraag niet om een positief of negatief antwoord te krijgen. Wie zou dat kunnen geven? Ik doe dit om te tonen, dat de bovenstaande radicale afwijzing van King-Halls gedachtengang voorbijgaat aan wat in het verband van de reeks „Het wapen der zwakken” voor mij het eigenlijke probleem was.

**) De vergelijking met Gandhi gaat inderdaad niet op. Dat mag meer aan de tegenstanders waarmee hij te maken had, gelegen hebben, het hing ook samen met de geestelijke gezindheid van zijn volk. Een massaal gevolg geven aan zijn oproep, was daar mogelijk zonder een bij onze Westeuropese instelling passende voorbereiding. Het is dan ook geen toeval, dat K. H. in zijn boek niet veel aandacht aan Gandhi besteedt. Hij weet, dat hier middelen van intensieve voorbereiding nodig zijn tegenover een tegenstander, die zijn mensen al sinds lang geestelijk voorbereidt op een wijze, die wij niet zonder meer kunnen navolgen.

Met dank voor de reactie:

D. H. Prins

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementenprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Rekenschap

Het derde nummer van de 8e jaargang van *Rekenschap* is geheel gewijd aan Schopenhauer. Het nummer werd voorbereid in samenwerking met de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, waar in oktober een Schopenhauer-herdenking plaats vond.

Leerzaam is de korte biografische schets (pag. 122-125) waar de feiten uit Schopenhauer's leven naast de belangrijke gebeurtenissen in Europa worden gesteld. Deze synchrone lijst plaats Sch. in het kader van zijn tijd.

De organisator van de Sch.-herdenking in Amersfoort, J. M. M. Aler, hoogleraar in Leiden, schreef het inleidende artikel over *Schopenhauer als metafysicus*, een helder en van grote kennis getuigende studie, die allen, die belangstellen in de Duitse denker, niet ongelezen kunnen laten. Professor Landmann, hoogleraar aan de Freie Universität in West-Berlijn schreef *Het beeld van de mens bij Schopenhauer*, een artikel, dat, door de keuze der citaten en de beschouwing over de wil een belangrijke bijdrage is tot begrip van Sch. Het stuk werd, voorzover ik zien kan, goed door Hermien Nangen vertaald. Professor J. C. Brandt Corstius schreef over *Schopenhauer en de Europese letterkunde*. Nauwkeurig gaat hij de invloed na van Sch. op dichters en schrijvers van de 19e eeuw. Die invloed blijkt niet gering te zijn geweest. Tenslotte stelde Dr. M. H. Würzner een literatuurlijst samen, waarin recente boeken en artikelen over Sch. worden genoemd, geschreven ter gelegenheid van zijn sterfdag, honderd jaar geleden. Er blijkt uit, dat Sch. bepaald niet een zo vergeten schrijver is als, ook door uw rec., werd vermoed.

Een indrukwekkend nummer van *Rekenschap*.

Het laatste nummer van de 8e jaargang opent met een artikel van professor D. Loenen, *Het moderne humanisme en de Griekse oudheid*, waarin hij „eigen essentiële waarden en waarden naar voren (wil) brengen, die in de Griekse Oudheid hebben gegolden of bewust zijn geworden”. Alleen een overtuigd en niet zelden hartstochtelijk minnaar van de Griekse oudheid kon, na een leven van zich verdiepen in de klassieke waarden, dit stuk schrijven. Het is goed om in een tijd, die steeds duidelijker pragmatisch wordt, dit fraaie betoog te lezen.

Dr. H. J. Roelhof schreef een bezonnen en op werkelijke kennis gebaseerd artikel over het probleem van de hulpverlening aan ontwikkelingslanden, waarbij de ervaringen van de achter ons liggende jaren kritisch worden bekeken.

Dr. J. Faber schreef een diepzinnig en tot nadenken stemmend artikel *Anthropocentrisch of theocentrisch; antithese of polariteit?* waarin hij, op originele wijze, betoogt, dat de tegenstelling anthropocentrisch en theocentrisch geen tegenstellende begrippen behoeven te zijn. De religieuze houding, „die een verhouding-tot is”, is de vertikale dimensie van de menselijke existentie en deze houding heeft, volgens schr., de religieuze humanist gemeen met alle werkelijk religieuze mensen, „onverschillig of zij zich mystikus of vrij-religieus noemen, dan wel een godsdienst belijden”. Op grond hiervan moet er, volgens schr. n wederzijds verstaan mogelijk zijn.

Dr. H. Bongers neemt de memoires van Mr. H. P. L. Wiessing, *Bewegend portret* op de korrel en tracht aan te tonen dat het communistisch geloof van Wiessing hem bracht tot een houding waarbij het doel allerlei minder fraaie middelen heiligde.

Dr. F. H. Glastra van Loon bespreekt gunstig een boek van prof. Paul Ghijsbrecht over *Dieptepsychologie*, en de *Internationale Kroniek*, van de hand van P. Krug geeft interessante bijzonderheden over de *Russische boeren tussen vrijheid en slavernij*.

Het gevarieerde nummer eindigt met de rubriek *Uit de Tijdschriften*, waarin bijdragen uit *The Twentieth Century* en de *Frankfurter Hefte* worden genoemd.

B.

Zeddam-Montferland

Voor een heerlijke rustige vakantie in een uniek natuurgebied met prachtige bossen: Pension „Wijde Blick”. Uitstekende verzorging. Bij weekverblijf f 8,- p.p. p.d. Tel. 08345-4 93.

STICHTING ERASMUSHUIS

4% Obligatielening

Uitgeloot per 1 januari 1962 nr. 3; 14; 45; 48; 149; 155; 178; 197; 212; 231; 242; 263; 280; 281 en 383.

Coupon nr. 4 betaalbaar per 1 januari 1962. In te wisselen bij de N.V. De Twentsche Bank of aangetekend opzenden aan A. Schuur, Utrecht, Dickenslaan 24-I. Omwisseling voor nieuwe obligaties is mogelijk.

Getrouwd:

KEES d'ANGREMOND

en

TENNEKE POLS

Toekomstig adres:

Walenburgerweg 131-c, Rotterdam

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75
De dag ligt voor ons	- 0.35

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

In uw hart

verkiest U eigenlijk crematie?

Maar U zoudt er eerst iets meer van willen weten!

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de
VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97

RAPPORT HUMANISME EN OPVOEDING

Zo juist verschenen

de 2e herziene druk van deze brochure

De prijs is f 0.95

U kunt deze bestellen bij het

Centraal Bureau

Humanistisch Verbond

Oudegracht 152 - Utrecht

Giro 304960

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal,
F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en
Prof. Dr. B.W. Schaper.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Oudegracht 152, Utrecht
Giro 582293

DE HUMANISTISCHE STICHTING VOOR HUISVESTING VAN BEJAARDEN

roept sollicitanten op voor een functionaris, te belasten met de uitvoering van de dagelijkse werkzaamheden van het bestuur en de leiding van een bureau.

De werkzaamheden bestaan in hoofdzaak uit:

1. het stimuleren en coördineren van plaatselijke initiatieven tot het stichten van tehuizen en/of woningen voor bejaarden;
2. het geven van alle benodigde hulp en voorlichting op dit gebied.

Salaries nader overeen te komen.

Met de hand geschreven sollicitaties te richten aan de secretaresse van het bestuur: Prinses Marijkestraat 3, Amsterdam-Z.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.